

ğ, nakledilmektedir. 3. *el-Bâhir*. 100 cüzden meydana gelen bu eserde Şâfiî'nin görüşleri bir araya getirilmiştir. 4. *Edebü'l-kadâ'* (*Edebü'l-kâdî*). Müellifin kadılık görevi sırasında elde ettiği tecrübelerden sonra kaleme aldığı yargılama usulüne dair bu eserin kırk cüzden meydana geldiği nakledilir. Eser, edebü'l-kâdî türünün Şâfiî hukuk ekolüne göre telif edilen ilk örnekleri arasında yer alır. İbnü'l-Haddâd'ın diğer eserleri de şunlardır: *el-Ferrâ'iz*, *Câmi'u'l-fıkh*, *el-Mesâ'ilü'l-men-sûre*, *Fezâ'ilü'l-Kur'an*, *er-Red'alâ Muhammed b. 'Alî en-Nesâ'i*, *İsti'zânü'l-bıkr fî tezviçihâ* ve *Fetâvâ*.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdurrahman b. Bürd, *Zeyl* (Kindî, *el-Vûlât ve'l-kuğât* [Guest] içinde), s. 487-488, 491-492, 551-557; Ebû Asım el-Abbâdî, *el-Fukahâ'ü's-Şâfi'iyye* (nşr. G. Vites-tam), Leiden 1964, s. 65; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ'*, s. 114; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IV, 71-72; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 379; Nevevî, *Tehzib*, II, 192-193; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 197-198; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XV, 59, 445-451; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 899-900; Safedî, *el-Vâfi*, II, 69; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, II, 336; Süb-kî, *Tabakât*, III, 79-98; İbn Kesir, *Tabakâtü'l-fukahâ'ü's-Şâfi'iyyin* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim – M. Zeynühum M. Azb), Kahire 1413/1993, I, 258-260; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 398-401; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 130-131; İbn Hacer, *Ref'u'l-işr* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1418/1998, s. 331-337; Makrîzî, *el-Mukaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî), Beyrut 1411/1991, V, 253-258; Süyûtî, *Hüs-nü'l-muhâdara*, I, 313; II, 146, 147; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, II, 76-77; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, II, 314-315; Hüseyinî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* (Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ'* içinde), Beyrut, ts. (Dârü'l-kalem), s. 204; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1218, 1256-1257, 1911; Sezgin, *GAS*, I, 497; Ahmed Pâketçi, "İbn Haddâd", *DMBİ*, III, 338.

KÂMİL YAŞAROĞLU

İBNÜ'L-HADDÂD el-MAĞRİBİ

(ابن الحداد المغربي)

Ebû Osmân Said b. Muhammed
b. Subeyh el-Gassânî
el-Kayrevânî el-Mağribî
(ö. 302/915)

Fıkıh ve kelâm âlimi, müctehid.

Kayrevan'da doğdu ve burada büyüdü. Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ ve Kâdî İyâz doğum tarihini 219 (834) ve 217 (832) olarak vermekle birlikte, 296 (909) yılında Kayrevan ve çevresini ele geçiren Fâtımîler'e karşı takıyye yapması tavsiye edildiğinde yaşının doksanı aştığını ve artık hayattan bir şey beklemediğini söylediğine göre (Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ, II, 298; Ebû Bekir ez-

Zübeydî, s. 241) söz konusu tarihlerden on yıl kadar önce doğmuş olmalıdır. Anne tarafından dedesi Haddâd'a nisbetle İbnü'l-Haddâd diye anıldı. Mâlikî fakihî Sahnûn, Ebû Sinân Zeyd b. Sinân el-Esedî, Dâvûd b. Yahyâ es-Süfî, Ahmed b. Bühlül ez-Zeyyât ve Ebû'l-Hasan el-Kûfî'den ders aldı. Başta fıkıh ve kelâm olmak üzere hadis, tefsir, tarih, Arap dili ve edebiyatı konularında yetiştirdi. Talebeleri arasında İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin hocası olan oğlu Abdullah b. Saîd, biyografi yazarı Ebû'l-Arab, İbnü'l-Lebbâd el-Kayrevânî, İbnü'l-Berzûn diye bilinen İbrâhim b. Muhammed ed-Dabbî, Ahmed b. Mûsâ et-Temmâr ve Ali b. Mansûr es-Saffâr gibi âlimler bulunmaktadır.

Maddî imkânsızlık sebebiyle ilim tahsili için Doğu İslâm dünyasına seyahat edemeyen İbnü'l-Haddâd hayatını memleketinde geçirdi. Kendisinden birçok nakilde bulunan talebesi Ebû'l-Arab eserinde hocasının biyografisini vermezken onun talebesi Muhammed b. Hâris el-Huşenî ve sonraki müelliflerden Debbâğ, Ebû Bekir el-Mâlikî ve Kâdî İyâz, daha çok Şîî ve Mu'tezilî çevrelerle yaptığı tartışmaları nakletmişlerdir. İbnü'l-Haddâd hayatının son yıllarını, Fâtımî lideri Ubeydullah el-Mehdî'nin Şîî-İsmâilî dâî Ebû Abdullah eş-Şîî'nin de yardımıyla 296 (909) yılında Kayrevan ve çevresini ele geçirmesi ve buradaki halka Şîîliği kabul etmesi yönündeki baskılarına karşı mücadele ile geçirmiştir. İbnü'l-Haddâd, gerek bizzat Ubeydullah gerekse Ebû Abdullah ve kardeşi Ebû'l-Abbâs'la Hz. Ali'nin diğer ashaba üstünlüğü, fidal-mefdûl meselesi başta olmak üzere çeşitli konularda yaptığı tartışmalarda derin bilgisi, zekâsı, güçlü mantığı ve münazara kabiliyeti sayesinde üstünlüğünü kabul ettirmiştir (Muhammed b. Hâris el-Huşenî, s. 199-210; Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ, II, 298-309; Ebû Bekir el-Mâlikî, II, 58-64, 75-96). Siyasî otoritenin himayesinde halka kabul ettirilmeye çalışılan Şîî-İsmâilî düşünceye karşı Ehl-i sünnet inancını savunması sebebiyle İbnü'l-Haddâd Kayrevan halkı tarafından mihne dönemindeki Ahmed b. Hanbel'e benzetilmiştir (Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ, II, 298). Zühd ve takvâ sahibi bir âlim olan ve birçok hikmetli sözü kaynaklarda zikredilen İbnü'l-Haddâd, son derece kanaatkâr olduğu halde Ehl-i sünnet muarızlarına karşı heybetli görünmek için kıyafetine özen gösterir, en pahalı elbiseleri giyerdi. İbnü'l-Haddâd Receb 302'de (Şubat 915) Kayrevan'da vefat etti.

Kaynaklarda, İbnü'l-Haddâd'ın Kayrevan'da Mu'tezile'nin önde gelen âlimlerinden Süleyman b. Ebû Usfûr el-Ferrâ ve Hanefî ulemâsı ile yaptığı tartışmalara da yer verilmiş, Ebû Hanîfe'yi imam saymadığı, daha sonra mezhebine geçtiği söylenen Şâfiî'yi de birçok konuda eleştirdiği belirtilmiştir (a.g.e., II, 295, 297; Ebû Bekir el-Mâlikî, II, 69, 70-75). İmam Mâlik'e karşı saygılı davranmakla birlikte hocası Sahnûn'un derslerini sonradan terkettiği ve Mâlikî fıkıhının temel kaynaklarından olan *el-Müdevvene*'yi "el-Müdevvede" (kurtlanmış) olarak nitelendirdiği, bu sebeple hayatının sonuna doğru Şîîler'e karşı verdiği mücadeleye kadar yalnızlığı terk edildiği bildirilmektedir (Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ, II, 295, 297; Ebû Bekir b. Mâlikî, II, 64). Ancak Kâdî İyâz, onun Şâfiî mezhebinin benimsediği ve *el-Müdevvene*'yi eleştirdiğine dair rivayetleri ihtiyatla karşılar (*Terîbü'l-medârik*, V, 79). Huşenî, İbnü'l-Haddâd'ın Şâfiî'nin görüşlerini tenkit için yazdığı, halk arasında yayılmayan kitabını gördüğünü, Şâfiî'nin talebesi Müzenî'nin müellif tarafından kendisine gönderilen bu kitabı okuyunca sustuğunu, cevap vermesini isteyenlere de, "Ben okudum ve sustum, ilmi olan varsa konuşsun" dediğini nakleder (*Tabakâtü'ulemâ'i İfrîkiyye*, s. 150-151; Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ, II, 297). Kuzey Afrika'daki müctehid fukahadan ve Sünnî kelâm mektebinin önde gelen temsilcilerinden biri olan İbnü'l-Haddâd'ın Mâlikî veya Şâfiî mezhebine bağlılığının taklit çerçevesinde olmadığı bu bilgilerden anlaşılmaktadır. Nitekim kendisi taklidi aklın noksanlığı ve kavrayış düşüklüğünün eseri sayar, gerekçesiz bağlılığın kulluk anlamına geldiğini ve bunun da yalnız yaratıcıya karşı söz konusu olduğunu, Allah'ın kavrayış kabiliyeti verdiği kendisi gibi bir insana herhangi bir âlimi taklit etmenin yakışmayacağını belirtti (Muhammed b. Hâris el-Huşenî, s. 149; ayrıca bk. Ebû Bekir el-Mâlikî, II, 64; Zehebî, XIV, 206). Ona göre fıkıh fikhî bilgileri yüklenmek değil onları öğrenmek, anlamak ve derinden kavramaktır (Ebû Bekir el-Mâlikî, II, 69). Delil olarak Kur'an ve Sünnet'i kabul eden İbnü'l-Haddâd'ın bu iki temel kaynağı anlama ve yorumlama kabiliyeti yanında Arap diline olan hâkimiyeti yaptığı tartışmalarda açıkça görülür.

Eserleri. 1. *Kitâbü'l-İstivâ'*. Başta isti-vâ, sıfat ve mucize olmak üzere kelâmıla ilgili çeşitli konuları ihtiva eden eserin, Kayrevan Ulucamii'nin el-Mektebetü'l-

atfika (el-Mektebetü'l-eseriyye) diye anılan kütüphanesine ait olup daha sonra Tunus'ta Dârü'l-kütübî'l-vataniyye'ye nakledilen yazmaların içinde bulunan baş tarafı, ortası ve sonu eksik nüshanın bir bölümü Abdülmecîd b. Hamde tarafından neşredilmiştir (el-Medârisü'l-kelâmiyye, s. 309-319; ayrıca bk. s. 12, 55, 367). Mûelâfin, kitapta çeşitli konuları işlerken esas aldığı 200 kadar âyetle ilgili yorumları onun tefsir konusundaki bilgisi ve yaklaşımı hususunda önemli ipuçları vermektedir (Abdülmecîd b. Hamde, *Mecelletü Câmî'ati'z-Zeytûne*, sy. 1 [1412-1413/1992], s. 16-17). 2. el-Emâlî. Abdülmecîd b. Hamde bu kitabın talâka ilgili olduğunu söyler (a.g.e., s. 25). 3. Me'âni'l-aḥbâr. İbnü'l-Haddâd'ın isnadlarıyla birlikte rivayet ettiği hadisleri ihtiva etmektedir. 4. *Tavzîhu'l-müşkil fi'l-Ḳur'ân*. el-Emâlî'nin bir nüshası ile diğer iki kitabın bazı bölümleri Tunus Dârü'l-kütübî'l-vataniyye'deki adı geçen koleksiyonda bulunmaktadır (Abdülmecîd b. Hamde, *el-Medârisü'l-kelâmiyye*, s. 44; Mahfûz, II, 107; Ziriklî, III, 100; Hüseyin b. Muhammed Şevât, II, 612-613).

İbnü'l-Haddâd'ın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *er-Red 'ale's-Şâfi'i*, *el-Maḳâlât*, *el-İstî'âb*, *'İşmetü'n-nebiyyîn*, *el-'İbâdetü'l-kübrâ ve's-şuḡ-râ*. Kayrevan Ulucamii Kütüphanesi'nde (nr. 222) İbnü'l-Haddâd adına kayıtlı *er-Red 'ale's-Şâfi'i* adlı bir eser, Abdülmecîd b. Hamde tarafından talebesi İbnü'l-Lebbâd'a nisbet edilerek yayımlanmıştır (Tunus 1406/1986). Onun Şii âlimleriyle yaptığı "meclis" diye anılan tartışmalarından bir kısmı çeşitli kaynaklarda günümüze ulaşmıştır (yk. bk.). Kayrevan Ulucamii'deki kütüphaneye ait 698 (1299) tarihli bir katalogda bu tartışmaları ihtiva eden iki defterin kayıtlı olduğu görülmektedir (İbrâhim Şebbûh, s. 364; Sezgin, I, 601).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Arab, *Ṭabakâtü 'ulemâ'i İfrîkiyye ve Tûnis* (nşr. Ali eş-Şabbî - Nuaym Hasan el-Yâfi), Tunus 1985, neşreden giriş, s. 17, 21, 26; ayrıca bk. tür.yer.; Ebû Bekir el-Mâlikî, *Riyâzû'n-nûfûs* (nşr. Beşîr el-Bekkûş - Muhammed el-Arûsî el-Matvî), Beyrut 1403/1983, II, 57-115; Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Ṭabakâtü 'ulemâ'i İfrîkiyye* (nşr. Muhammed b. Ebû Şeneb), Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbî'l-Lübânî), s. 148-151, 198-213; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-luḡaviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Kahire 1984, s. 239-241; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik* (nşr. Muhammed b. Şerîfe), Muhammedîye 1982, V, 78-90; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhû'r-ruvât*, II, 53-54; Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ, *Me'âlimü'l-imân fî ma'rifeti ehli'l-Ḳayrevân* (nşr.

Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr - Muhammed Mâdûr), Kahire 1972, II, 295-315; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XIV, 205-214; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 179-180, 256; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, I, 579, 589; Sezgin, *GAS*, I, 601; H. Monès, "Le Malékisme et l'échec des fatimides en Ifriqiya", *Etudes d'orientalisme dédiées à la mémoire de Lévi-Provençal*, Paris 1962, I, 212-215; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifîn*, II, 105-108; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 100; Abdülmecîd b. Hamde, *el-Medârisü'l-kelâmiyye bi-lfrîkiyye ilâ zuhûri'l-Eş'ariyye*, Tunus 1406/1986, s. 12, 43-44, 48-57, 164, 309-319; a.mlf., "Sa'îd b. el-Haddâd el-Ḳayrevânî: Râ'idü'l-niḡâlî's-sünnî bi-lfrîkiyye fi'l-ḳarnî's-sâli'l-hicrî", *Mecelletü Câmî'ati'z-Zeytûne*, sy. 1, Tunus 1412-13/1992, s. 11-26; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-muşannefât ve'l-mü'ellifîne't-Tûnisîyyîn* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî - Beşîr el-Bekkûş), Beyrut 1990, I, 371-376; Hüseyin b. Muhammed Şevât, *Medresetü'l-hadîş fi'l-Ḳayrevân*, Riyad 1411, I, 186; II, 604-613; İbrâhim Şebbûh, "Sicillün kaḍim li-mektebeti Câmî'i'l-Ḳayrevân", *MMMA*, II/2 (1376/1956), s. 340, 364; Ebû Muhammed Vekîlî, "İbn Haddâd", *DMBİ*, III, 340-341.

AHMET ÖZEL

İBNÜ'L-HADDÂD el-VÂDÎÂŞİ

(ابن الحذاد الوادي أشي)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Ahmed b. Osmân b. İbrâhim
el-Kaysî el-Vâdiâşî
(ö. 480/1087)

Arap şairi ve edibi.

Güney Endülüs'te Gırnata'nın (Granada) doğusundaki Vâdiâş (Guadix) şehrinde doğdu. Annesi, Beni Temîm'den Kurtuba'da (Cordoba) yerleşmiş bir aileye mensuptu. İbnü'l-Haddâd, öğrenim hayatına dayısı Kadî Ebû Ömer İbnü'l-Hazzâ'nın yanında başladı. Ailesinin ekonomik durumu iyi olmadığı ve başka hocalardan ders alma imkânı bulamadığı için eline geçen kitaplarla kendini yetiştirmeye çalıştı (İbn Bessâm eş-Şenterînî, III, 696-697). Şiir, luḡat, aruz, edebiyat, müzik, felsefe, astronomi ve tarih gibi bilim ve sanat dallarıyla ilgilendi. Vâdiâş'ta meydana gelen karışıklıklardan dolayı rahatsız olan ailesi, Benî Sumâdîh hükümdarlarından Ma'n b. Sumâdîh'in (ö. 443/1051) son zamanlarında Meriye'ye (Almeria) göç etti. İbnü'l-Haddâd, hayatının büyük bir kısmını Meriye'de geçirdi. Burada Benî Sumâdîh hükümdarlarından Mu'tasım b. Ma'n et-Tüçibî'nin sarayına intisap etti. Sarayda Dîvân-ı İnşâ reisi olarak görev aldı. Saray şairi sıfatıyla Mu'tasım için methiyeler yazdı. Dîvân-ı Kebîr nâzırı veya vezir olarak görev yaptığını belirten kaynaklar da vardır (Nüveyrî, II, 266; Zehebî, XVIII, 602).

İbnü'l-Haddâd, bir şiirinde cimriliği sebebile Mu'tasım'ı hicvedince (*Dîvân* [der. ve nşr. Menâl Müneyzil], s. 49) onun gazabından korkarak 461'de (1068) önce Mürsiye'ye (Murcia), ardından Sarakusta'ya (Saragossa) kaçtı. Kardeşinin bir adamı öldürmesi ve maktulün ailesiyle aralarındaki kan davasından dolayı kardeşi yakalanıp hapsedilinceye kadar önce Mürsiye'ye, daha sonra Sarakusta'ya gittiği de rivayet edilir. Sarakusta'da Benî Hûd'dan Muktedir-Billâh'ın yakın ilgisini gören şair, hükümdar ve oğlu Yûsuf el-Mü'temen için yazdığı şiirler dolayısıyla büyük yardım ve ihsanlara mazhar oldu. Sarakusta'daki üç yıllık ikametten sonra 464'te (1071) Meriye'ye döndü ve tekrar Mu'tasım b. Ma'n et-Tüçibî'nin hizmetine girdi. Ömrünün geri kalan yıllarını Meriye'de geçirdi ve burada vefat etti.

Resmî görevi yanında öğretim faaliyetini de yürütmüş olan İbnü'l-Haddâd, Abdullah b. Avf ve Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Tüçibî gibi öğrenciler yetiştirdi. Tüçibî, İbnü'l-Haddâd'ın "Hadîkatü'l-hakîka" adlı kasidesini kendisinden okuduğunu belirtmektedir (İbnü'l-Ebbâr, I, 399; İbn Abdülmelik, VI, 10). İbnü'l-Haddâd, Tuleytulâlî (Toledo) fakih Ebû Bekir İbnü'l-Hadîdî ve Mu'temid-Alellah'ın (İbn Abbâd) müneccimi şair Ebû Bekir el-Havlânî ile arkadaştı. Ancak kendi döneminin şairlerinden İbnü'l-Lebbâne ve Sümeysir diye bilinen Ebû'l-Kâsım Halef b. Ferec el-İlbrî ile iyi ilişkiler içinde olmadığı onlar hakkında yazdığı hicviyelerden anlaşılmaktadır (*Dîvân* [der. ve nşr. Menâl Müneyzil], s. 22-23, 86-87).

İbnü'l-Haddâd'ın şiirlerinde İslâmî ilimler yanında İran, Sâsânîler, Kısra, Rum, Kostantin, Benî Şeybân, Seyf b. Züyezen, Sinimmar gibi toplumlar ve tanınmış şahsiyetlerine dair tarihî mâlumatla geniş edebiyat kültürünün izleri görülür (meselâ bk. *Dîvân* [nşr. Yûsuf Ali Tavîl], s. 265-278, kaside nr. 58). Endülüs edebiyatına has bir tür olan müveşşahın yanı sıra medih, hamâse, fahr, hiciv, mersiye, hikmet, gazel ve tasvir konularında en güzel ürünlerini veren İbnü'l-Haddâd methiye türü şiirlerini daha çok Mu'tasım b. Ma'n, bir kısmını da Benî Hûd hükümdarları için yazmıştır. Bu tür şiirlerine daha çok eski Arap şairlerinin medih üslûbu ile başlar; sevgilisinin yaptığı seyahatleri, bedevîlerin bir bâdiyeden diğerine gitmelerini anlattıktan sonra asıl medih konusuna geçer (meselâ bk. a.g.e., s. 173-179, kaside nr. 9-10) veya gazelle başlayıp asıl konuya intikal eder (a.g.e., s. 161-168, kaside nr.